

ZIEMIA PRZYMIERZA

KATOLICKI UNIWERSYTET LUBELSKI JANA PAWŁA II
WYDZIAŁ TEOLOGII

MATERIAŁY POMOCNICZE DO WYKŁADÓW Z BIBLISTYKI
TOM 14

Redaktor naczelny
ks. Mirosław Stanisław Wróbel

Członkowie redakcji
ks. Tomasz Bąk, ks. Dariusz Dziadosz, ks. Henryk Drawnel SDB,
ks. Krzysztof Kinowski, ks. Marcin Kowalski, ks. Adam Kubiś,
Krzysztof Mielcarek, ks. Krzysztof Napora SCJ, ks. Andrzej Piwowar,
ks. Stefan Szymik MSF, ks. Henryk Witczyk,
ks. Arnold Zawadzki, ks. Marcin Zieliński

Stefan Szymik MSF

ZIEMIA PRZYMIERZA

Geografia i archeologia biblijna
w zarysie

WYDAWNICTWO KUL
Lublin 2022

Recenzenci

ks. dr hab. Piotr Łabuda, prof. UPJPII
ks. dr hab. Andrzej Piwowar, prof. KUL

Opracowanie redakcyjne
Edwin Wójcik

Opracowanie komputerowe
Jakub Kośniewski

Projekt okładki i stron tytułowych
Agnieszka Gawryszuk

Na okładce
Psalter World Map z 1265 roku, British Library, Londyn

Wykonanie map
Maria Juran

Projekt finansowany w ramach programu Ministra Edukacji i Nauki
pod nazwą „Regionalna Inicjatywa Doskonałości” w latach 2019-2022,
nr projektu 028/RID/2018/19, kwota finansowania 11 742 500 zł

© Copyright by Wydawnictwo KUL, Lublin 2022

ISSN 0208-7758
ISBN 978-83-8288-062-5

Wydawnictwo KUL, ul. Konstantynów 1H, 20-708 Lublin, tel. 81 740 93 40
e-mail: wydawnictwo@kul.lublin.pl, <http://wydawnictwo.kul.pl>

Druk i oprawa: volumina.pl Daniel Krzanowski
ul. Księcia Witolda 7-9, 71-063 Szczecin, tel. 91 812 09 08, e-mail: druk@volumina.pl

Spis treści

Przedmowa	7
I. Praeliminaria	9
1. Geografia i archeologia biblijna. Problem definicji	9
2. Geografia biblijna	11
<i>Źródła geografii biblijnej – Listy miast – Starożytne mapy – Kartografia biblijna</i>	
3. Archeologia biblijna	15
<i>Rys historyczny – Wykopiska archeologiczne – Metody datacji – Okresy archeologiczne</i>	
4. Między przeszłością a przyszłością	28
<i>Towarzystwa i fundacje – Publikacje naukowe i multimedia – Przyszłość archeologii biblijnej</i>	
II. Starożytny Bliski Wschód	37
1. Mezopotamia	37
<i>Geografia regionu – Sumer i Akkad – Babilonia i jej królestwa – Imperium asyryjskie – Imperium perskie</i>	
2. Mezopotamia północna	50
<i>Charan – Karkemisz – Hetyci</i>	
3. Aram i Kanaan	52
<i>Geografia regionu – Miasta-państwa Aramu – Miasta fenickie – Królestwo Damaszku – Tadmor (Palmyra)</i>	
4. Egipt – kraj faraonów	59
<i>Geografia regionu – Stare i Średnie Państwo – Nowe Państwo – Okres Późny a biblijny Izrael</i>	
Ekskurs: Wyjście z Egiptu	69
<i>Ziemia Goszen – Droga wyjścia – Morze Sitowia – Góra przymierza – W drodze do Kanaanu</i>	
III. Ziemia Święta	77
1. Zagadnienia wstępne	77
<i>Granice i nazwy – Topografia i klimat – Szlaki komunikacyjne</i>	
2. Strefa nadmorska	82
<i>Równina Akko – Szaron – Nizina filistyńska – Szefera</i>	
3. Centralne pasmo górskie	88
<i>Galilea – Dolina Jezreel – Góry Samarii – Judea – Negew</i>	

4. Jordan i Morze Martwe	96
<i>Dolina el-Hule – Jezioro Galilejskie – Dolina Jordanu – Morze Martwe – Araba</i>	
5. Płaskowyż Zajordania	105
<i>Baszan – Gilead – Ammon – Moab – Edom</i>	
IV. Jerozolima – historia versus archeologia	111
1. Zagadnienia wstępne	111
<i>Położenie i topografia – Kampanie archeologiczne – Minimalizm biblijny</i>	
2. Okres przedizraelski	116
<i>Osada kananejska – Miasto Jebusytów</i>	
3. Pod panowaniem Dawida i Salomona	119
<i>Miasto Dawida – Salomon i jego budowle – Pierwsza świątynia</i>	
4. Okres podzielonego królestwa	125
<i>Panowanie Achaza i Ezechiasza – Upadek Jerozolimy</i>	
5. Pod panowaniem perskim	131
<i>Powrót i odbudowa – Ezdrasz i Nehemiasz</i>	
6. Okres hellenistyczno-rzymski	133
<i>Ptolemeusze i Seleucydzi – Okres hasmonejski – Herod Wielki i jego dzieło</i>	
7. Świątynia Heroda Wielkiego	137
V. Z Jerozolimy po krańce ziemi	145
1. Preparatio geographica	145
<i>Aleksander III Wielki i hellenizacja – Rzym na Wschodzie</i>	
2. Jerozolima uczniów Jezusa Chrystusa	147
3. Chrześcijańska Syria	148
<i>Damaszek – Antiochia Syryjska – Seleucja</i>	
4. Podróże misyjne Pawła Apostoła	150
<i>Pierwsza podróż – Druga podróż – Trzecia podróż</i>	
5. Droga Pawła Apostoła do Rzymu	159
<i>Podróż morską – W stolicy imperium</i>	
6. Siedem kościołów Apokalipsy	162
<i>Efez – Smyrna – Pergamon – Tiatyra – Sardes – Filadelfia – Laodycea</i>	
Aneks	171
Wykaz pomocy i lektur	171
Bibliografia	175
Netografia	188
Indeks tekstów biblijnych	191
Indeks postaci	203
Indeks nazw geograficznych	207
Wykaz map	215

Przedmowa

Umiłowanie słowa Bożego jest czymś właściwym dla człowieka wierzącego, a pragnienie jego pełniejszego zrozumienia prostą konsekwencją wiary. Stąd nie dziwi obserwowane dzisiaj ogromne zainteresowanie Pismem Świętym i wszelkimi pomocami pozwalającymi na zgłębienie jego treści. W tym kontekście geografia i archeologia biblijna, choć nie należą do najważniejszych subdyscyplin biblijnych, niewątpliwie są bardzo atrakcyjne, gdyż swoimi treściami przemawiają wprost do wyobraźni człowieka.

Powstanie niniejszej publikacji jest głównie zasługą studentów Instytutu Nauk Biblijnych Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, a także wielu innych osób zainteresowanych studium Pisma Świętego w formie kursów i wykładów biblijnych czy lektury indywidualnej. Przedkładane materiały miały wcześniej postać skryptów przydatnych w studiowaniu Pisma Świętego, jednak dla nowego odbiorcy zostały gruntownie przepracowane. Książka składa się z pięciu części. Rozdział pierwszy przynosi zwięzłe wprowadzenie do geografii i archeologii biblijnej, przedstawiając definicję i obszar zainteresowań obu tych dyscyplin naukowych oraz ich dawny i obecny status. Kolejne rozdziały zawierają informacje geograficzne i archeologiczne na temat ziem biblijnych przedstawione według kryterium geograficznego i chronologicznego. Rozdział drugi jest poświęcony starożytnemu Bliskiemu Wschodowi, a jego treści nawiązują głównie do Starego Testamentu. Rozdział trzeci przynosi przedstawienie geografii fizycznej Ziemi Świętej, uzupełnione o wybrane wiadomości dotyczące jej historii i archeologii. Z kolei przedmiotem zainteresowania czwartego rozdziału jest Jerozolima i jej dzieje, w świetle danych biblijnych i archeologicznych, od jej początków aż do zburzenia przez Rzymian w 70 roku po Chr. Rozdział piąty, poświęcony rodzącemu się Kościołowi i jego misji, prowadzi poza Jerozolimę i Palestynę, do świata grecko-rzymskiego, przybliżając czasy i miejsca Nowego Testamentu.

Prezentowaną publikację cechują kilka istotnych założeń. Przede wszystkim zawiera ona całościowe przedstawienie zagadnień związanych z geografą i archeologią biblijną starożytnego Bliskiego Wschodu i basenu Morza Śródziemnego, a następnie geografią fizyczną i historyczną Ziemi Świętej oraz losów Jerozolimy. Konsekwencją takiego podejścia jest pewna ogólność przedstawienia tematów szczegółowych. Z tej racji kolejne rozdziały niniejszej publikacji zawierają liczne odwołania do literatury specjalistycznej. Nadto w książce można znaleźć wykaz polskich i obcych publikacji przydatnych w pogłębieniu wiadomości z zakresu geografii i archeologii biblijnej. W intencji autora publikowane materiały mają być tym, czym były od początku, podstawą do całościowego wykładu geografii i archeologii biblijnej, a równocześnie podręczną pomocą dla studentów w przygotowaniu się do egzaminu końcowego.

Znaczną trudnością było uzgodnienie pisowni nazw miejsc geograficznych i starożytnych imion własnych, w tym zwłaszcza nazw i imion biblijnych, ze względu na zróżnicowanie ich polskiej pisowni. Jako kryterium decydujące przyjęto leksykograficzne propozycje polskich przekładów Biblii i opierające się na nich słownikowe opracowania Piusa Czesława Bosaka*, na drugim zaś miejscu ujednolicony wykaz nazw krajów Bliskiego Wschodu przygotowany w Głównym Urzędzie Geodezji i Kartografii**. Autor nie ukrywa, że opracowanie cechuje wielki szacunek dla pierwszych badaczy Ziemi Świętej, którzy w XIX wieku rozpoczęli pionierskie dzieło badań starożytnego Bliskiego Wschodu, w tym poszukiwań archeologicznych. Z tej racji cytowane są starsze publikacje o charakterze prekursorskim. W pamięci należy mieć także wspaniałe osiągnięcia polskich archeologów pracujących na Bliskim Wschodzie – w Syrii czy Egipcie, jak i dokonania polskich biblistów na polu geografii i archeologii biblijnej, które uzupełniają liczne przekłady na język polski dzieł uznanych autorów obcych.

Tytuł publikacji *Ziemia przymierza. Geografia i archeologia biblijna w zarysie* jest zamierzony. Z jednej strony łączy w całość naukowe treści tych subdyscyplin biblijnych, a równocześnie wskazuje na potrzebę teologicznej interpretacji studiowanych zagadnień. Geografia i archeologia biblijna są naukami pomocniczymi biblistyki i nie mogą być zredukowane jedynie do świeckiej i zlaicyzowanej postaci nauki, co jest możliwe w przypadku archeologii Palestyny czy Syro-Palestyny. Z natury rzeczy geografia i archeologia biblijna są włączone w dyskurs teologiczny ze względu na charakter źródeł literackich, z jakimi mają do czynienia. Księgi biblijne są zapisem spotkania Boga z ludźmi w czasie i przestrzeni, natomiast istotą biblijnego orędzia jest przymierze Boga z ludźmi, przymierze wpisane w ludzkie serce (Jr 31,31-33). W ujęciu historycznym ziemią przymierza jest ziemia obiecana Abrahamowi, Ziemia Święta lub szerzej – wszystkie biblijne kraje starożytnego Bliskiego Wschodu. W perspektywie biblijno-teologicznej nową ziemią przymierza jest każdy człowiek otwarty na Objawienie Boże, jako rzeczywiste miejsce dokonującego się zbawienia.

Autor ma nadzieję, że przedkładane materiały okażą się przydatne do studium Pisma Świętego i jego głębszego rozumienia, do przygotowania wykładów z geografii i archeologii biblijnej, jak również do pełniejszego poznania Pisma Świętego przez wszystkich zainteresowanych. Oby nadal było ono podstawą uprawiania teologii i treścią chrześcijańskiego życia. Na koniec wyrażam wdzięczność tym wszystkim, którzy przyczynili się do powstania publikacji, w szczególności Pani Mgr Marii Juran za przygotowanie załączonych map.

* P.C. BOSAK, *Leksykon wszystkich postaci biblijnych* (Kraków 2015); TENŻE, *Leksykon wszystkich miejsc biblijnych* (Kraków 2016); TENŻE, *Wszystkie miejsca biblijne. Słownik – konkordancja* (Kraków 2017) I-I

** KOMISJA STANDARYZACJI NAZW GEOGRAFICZNYCH POZA GRANICAMI POLSKI PRZY GŁÓWNYM GEODECIE KRAJU, *Nazewnictwo geograficzne świata. II. Bliski Wschód* (Warszawa 2004). Por. TAŻ, *Urzędowy wykaz polskich nazw geograficznych świata*, wyd. 2 (Warszawa 2019).